

Research Paper

Political participation in the Islamic Republic of Iran; From Concept to Functions

Ehsan Noorian: PhD student, Department of Political Science, Kermanshah Branch, Islamic Azad University, Kermanshah, Iran

Hassan Golpayegani*: Assistant Professor, Political Science Department, Kermanshah Branch, Islamic Azad University, Kermanshah, Iran.

Edris Beheshtinia: Assistant Professor, Political Science Department, Kermanshah Branch, Islamic Azad University, Kermanshah, Iran.\

Received: 2023/11/09 PP 119-134 Accepted: 2024/04/11

Abstract

Political participation, as one of the basic principles in democratic systems, plays a very important role in the development and stability of societies. In the Islamic Republic of Iran, political participation is emphasized as an important principle in the constitution and is very important for realizing the goals and values of the Islamic Revolution. Therefore, this research examines political participation in the Islamic Republic of Iran and its functions with a descriptive-analytical method based on library studies. Based on this, the five main functions of political participation, including strengthening the role of women and their participation in cultural and social scenes, strengthening cultural identity, strengthening the activity of political parties and currents, creating a cultural platform for people's participation in the country's affairs, and finally strengthening social and political demands are evaluated. and the hypothesis was raised that political participation in the Islamic Republic of Iran is the basis for the expansion of the aforementioned functions. In this regard, the concept of political participation and its importance in the Islamic Republic of Iran, as well as its functions, were investigated, and its impact on the development of democracy, political system, civil society, and social and political rights of the people was evaluated. The results of the research showed that in the Islamic Republic of Iran, political participation in the form of participation in elections and other participatory activities has included the functions considered in this research, and this is a proof of the existence of political legitimacy in the system. Therefore, the results of this research can provide a deeper understanding of the role and importance of this partnership and its impact on the country's political, social and economic development and progress for policymakers in this field.

Keywords: Elections, Islamic Republic of Iran, political participation, cultural identity

Citation: Noorian, E., Golpayegani, H, Beheshtinia, E.(2024). **Political participation in the Islamic Republic of Iran; From Concept to Functions.** *Journal of Society and Politics*, Vol 2, No 6, Shiraz, PP 119-134.

*. **Corresponding author:** Hassan Golpayegani, **Email:** golpayegani@skiff.com, **Tel:** +98 09183455985

Extended Abstract

Introduction

Political participation is a foundational element in the Islamic Republic of Iran, forming a core principle both in its constitution and in the daily life of its citizens. It encompasses a broad range of activities such as voting in elections, joining councils, engaging in political gatherings, and collective decision-making. Political participation strengthens democratic institutions, increases government transparency, and empowers citizens to take an active role in shaping outcomes that affect their lives. By fostering civic responsibility and mutual trust between the people and authorities, such engagement not only distributes power more equitably but also contributes to social solidarity, the improvement of citizenship rights, and the overall development of the country. Understanding the many dimensions, opportunities, and challenges of political participation helps policymakers and society enhance and sustain Iran's political system.

Methodology

This research employs a descriptive-analytical approach, grounded in library studies, official documents, and academic sources focusing on political participation in Iran since the Islamic Revolution. The main objective is to evaluate five key functions of political participation: enhancing the role of women, strengthening cultural and national identity, developing political parties and movements, creating a cultural foundation for public participation, and supporting social and political demands. The research methodology combines analysis of the Constitution and Islamic principles with a review of empirical practices over the past four decades, drawing upon political science theories and real-world developments. The study aims to clarify how these functions underpin the legitimacy, cohesion, and development of the Iranian political system.

Results and Discussion

The findings demonstrate that political participation in Iran delivers several significant outcomes.

- **Women's Role:** Since the Revolution, women have gained broader opportunities for cultural, social, and political involvement, including voting and representing in assemblies, though certain legal interpretations may still limit top leadership roles.
- **Cultural and National Identity:** Participation is a means of reinforcing national identity and social cohesion, as citizens collectively engage in shaping the country's direction.
- **Political Parties and Movements:** A vibrant political scene, with stronger parties and greater competition, has emerged from increased popular involvement, contributing to improved governance and political discourse.
- **Cultural Foundations:** A participatory culture has developed, raising public awareness, political literacy, and people's capacity for meaningful involvement in public affairs.
- **Social and Political Demands:** Elections have become forums for expressing a wide range of societal demands, from those of the emerging middle class to marginalized communities, ensuring that the government must respond to the evolving needs of the population.

Together, these trends have promoted a more transparent, accountable, and dynamic political environment in Iran.

Conclusion

In summary, political participation plays a vital and strategic role in Iran's ongoing political, social, and economic development. It not only signifies the regime's political legitimacy but also supports democratic governance, strengthens civil society, and increases government accountability. The study finds that broader, more informed, and better-organized participation leads to a healthier democracy and greater social progress. As such, policymakers should prioritize supporting public engagement, enhancing political education, empowering women, strengthening parties, and fostering transparency—all critical to sustaining and

advancing Iran's political system. Recognizing and reinforcing these dimensions will help

ensure a stable and progressive future for the country.

References

1. Ashtarian, K., & Amirzadeh, M. (2015). The Impact of Virtual Social Networks on Political Participation (Case Study: Tehran City). *Siyasat - Journal of Faculty of Law and Political Science*, 45(4), 825-841.
2. Akbari, R. (2009). Factors Affecting the Improvement of Political Participation from the Perspective of Rural Inhabitants: A Case Study of Ardabil County. *Geography and Urban-Regional Planning*, (62).
3. Emamjomezadeh, S. J., & Yari, A. (2003). The Relationship between Political Culture and Political Underdevelopment in Iran (1953–1978) based on Almond's Theory. *Faculty of Administrative Sciences and Economics, University of Isfahan*.
4. Piran, P. (1997). Citizen-Oriented City. *Ettelaat-e Siyasi Eghtesadi*, 119(1), 46-51.
5. Taghavi, M. N. (2001). The Impact of Legitimacy on Political Participation. *Islamic Government Quarterly*, 6(2), 195.
6. Hafezian, N.M. (2001). The Challenge of Legitimacy in Political Participation. Tehran: Andisheh Sazan Noor.
7. Hoseinikhah, A. (2009). Government and Political Development. Tehran: Adineh Publications.
8. Khorshidi Abad Shapouri, H., Tavassoli Naeini, M., & Ahmadi, S. M. S. (2023). The Place of Political Participation in the Constitution of the Islamic Republic of Iran. *Political Sociology of the Islamic Revolution*, 3(4), 233-252.
9. International Encyclopedia of Social Sciences. (2001). Tehran: Markaz (Center).
10. Ministry of Interior - Office of Elections. (2007). List of Names and Details of the Representatives of the 24th National Assembly. Tehran.
11. Rush, M. (1998). *Society and Politics*. (Transl. by Manouchehr Sabouri). Tehran: SAMT Publications.
12. Razavi, B. (2012). *Political Participation and Its Necessities*. Tehran: Tarnom Publications.
13. Shiroudi, M. (2012). *Religion and Political Participation*. Tehran: Negah-e Now.
14. Abbaszadeh Marzabali, M. (2020). The Role of Political Participation in Strengthening National Identity. *Quarterly Journal of Islamic World Policy Research*, 7(3).
15. Ghaffari Hashjin, Z., Beiginia, A. R., & Tasmim Ghat'i, A. (2010). Factors Affecting Political Participation among Political Science and Engineering Students of the University of Tehran. *Political Science Journal*, 6(2), 207.
16. Kargar, A. (2010). *The Foundations of Political Participation in the Islamic Republic of Iran*. Tehran: Gostareh Publications.
17. Golabi, F., & Hajilou, F. (2012). The Effect of Family on Women's Political Participation. *Quarterly Journal of Women and Society*, 3(11), 31-56.
18. Majidi, M. R. (2010). *Introduction to the Constitution of the Islamic Republic of Iran*. Qom: Office for the Publication of Islamic Teachings.
19. Majidi, M. R. (2014). *Introduction to the Constitution of the Islamic Republic of Iran*. Qom: Office for the Publication of Islamic Teachings.
20. Mohammadi Nejad, H. (2001). *Political Parties*. Tehran: Amir Kabir Publications.
21. Mohammadi, Q. (2001). *The Consequences of Political Participation*. Tehran: Noandish.
22. Masoudnia, H. & Others. (2014). *Political Development*. Tehran: Zargar Publications.
23. Mosaffa, N. (1996). *Women's Political Participation*. Ministry of Foreign Affairs.
24. Mirtorabi, H. S., Mohammadshahi, H., & Chini-Chian, N. (2021). Analysis of the Barriers to Women's Political Participation and the Relevant Laws in the Islamic Republic of Iran. *Women and Family Studies*, 14(54), 135-158.
25. Nazari, M., Alihoseini, A., Emamjomezadeh, S.J., & Pourranjbar, M. (2014). Investigating the Relationship between Socialization and Political Participation of Women

فصلنامه جامعه و سیاست

دوره ۲، شماره ۶، تابستان ۱۴۰۳

Journal Homepage: <https://sanad.iau.ir/journal/jsp>

شاپای الکترونیکی: ۱۲۳۶-۲۹۸۱

مقاله پژوهشی

مشارکت سیاسی در جمهوری اسلامی ایران؛ از مفهوم تا کارکردها

احسان نوریان: دانشجوی دکتری، گروه علوم سیاسی، واحد کرمانشاه، دانشگاه آزاد اسلامی، کرمانشاه، ایران.

حسن گلپایگانی^۱: استادیار، گروه علوم سیاسی، واحد کرمانشاه، دانشگاه آزاد اسلامی، کرمانشاه، ایران.

ادریس بهشتی نیا: استادیار، گروه علوم سیاسی، واحد کرمانشاه، دانشگاه آزاد اسلامی، کرمانشاه، ایران.

دریافت: ۱۴۰۲/۰۸/۱۸ صص ۱۱۹-۱۳۴ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۱/۲۳

چکیده

مشارکت سیاسی، به عنوان یکی از اصول اساسی در نظام‌های دموکراتیک، نقش بسیار مهمی در توسعه و پایداری جوامع دارد. در جمهوری اسلامی ایران نیز، مشارکت سیاسی به عنوان اصلی مهم در قانون اساسی تأکید شده و برای تحقق اهداف و ارزش‌های انقلاب اسلامی بسیار حائز اهمیت است. لذا این تحقیق به بررسی مشارکت سیاسی در جمهوری اسلامی ایران و کارکردهای آن با روش توصیفی - تحلیلی و بر مبنای مطالعات کتابخانه‌ای پرداخته است. بر این اساس پنج کارکرد اصلی مشارکت سیاسی شامل تقویت نقش زنان و مشارکت آن‌ها در صحنه‌های فرهنگی و اجتماعی، تقویت هویت فرهنگی، تقویت فعالیت احزاب و جریان‌های سیاسی، بسترسازی فرهنگی برای مشارکت مردم در امور کشور و در نهایت تقویت تقاضاهای اجتماعی و سیاسی مورد ارزیابی قرار گرفت و این فرضیه مطرح شد که مشارکت سیاسی در جمهوری اسلامی ایران زمینه‌ساز گسترش کارکردهای مذکور است. در این راستا، به بررسی مفهوم مشارکت سیاسی و اهمیت آن در جمهوری اسلامی ایران و نیز کارکردهای آن پرداخته شد و تأثیر آن بر توسعه دموکراسی، نظام سیاسی، جامعه مدنی و حقوق اجتماعی و سیاسی مردم مورد ارزیابی قرار گرفت. نتایج پژوهش نشان داد که در جمهوری اسلامی ایران مشارکت سیاسی در قالب شرکت در انتخابات و دیگر فعالیت‌های مشارکت‌جویانه کارکردهای مدنظر در این تحقیق را در برداشته است و این امر دلیلی بر وجود مشروعیت سیاسی در نظام است. لذا نتایج این تحقیق می‌تواند درک عمیق‌تری از نقش و اهمیت این مشارکت و تأثیر آن بر توسعه و پیشرفت سیاسی، اجتماعی و اقتصادی کشور را برای سیاست‌گذاران این حوزه فراهم کند.

واژه‌های کلیدی: جمهوری اسلامی ایران، مشارکت سیاسی، هویت فرهنگی

استاد: نوریان، احسان؛ گلپایگانی، حسن؛ بهشتی نیا، ادريس. (۱۴۰۳). مشارکت سیاسی در جمهوری اسلامی ایران؛ از مفهوم تا کارکردها.

فصلنامه جامعه و سیاست، سال ۲، شماره ۶، شيراز، صص ۱۱۹-۱۳۴.

^۱. نویسنده مسئول: حسن گلپایگانی، پست الکترونیکی: golpayegani@skiff.com، تلفن: ۰۹۱۸۳۴۵۵۹۸۵

مقدمه

مشارکت سیاسی به عنوان یک عنصر اساسی در جمهوری اسلامی ایران، مفهومی گسترده و چند بعدی است که از تعامل و مشارکت فعال شهروندان در مراحل تصمیم‌گیری سیاسی و اجرای سیاست‌های عمومی سخن می‌گوید. این مفهوم به معنای فعالیت و نقش‌آفرینی افراد در فرایندهای سیاسی، از جمله انتخابات، شوراها، اجلاس و گردهمایی‌های سیاسی است. مشارکت سیاسی در جمهوری اسلامی ایران دارای کارکردهای متعددی است. مشارکت سیاسی برای تقویت نظام دموکراتیک بسیار مهم است. با شرکت فعال شهروندان در انتخابات و سایر فرایندهای سیاسی، نظام دموکراتیک قوی‌تر و شفاف‌تر می‌شود و قدرت تصمیم‌گیری به دست مردم می‌رسد و می‌تواند حس مسئولیت و قدرت تصمیم‌گیری در شهروندان تقویت کند. همچنین مشارکت سیاسی به عنوان یکی از عوامل اساسی توسعه اجتماعی و اقتصادی مؤثر است. با فعالیت شهروندان در فرایندهای سیاسی، میزان تأثیرگذاری آنها در تصمیم‌گیری‌های مربوط به توسعه و اقتصاد کشور افزایش می‌یابد و این می‌تواند به توسعه پایدار و بهبود شرایط اجتماعی و اقتصادی کمک کند و به شهروندان امکان می‌دهد تا حقوق و آزادی‌های خود را بهبود دهند و در تصمیم‌گیری‌های سیاسی و اجرای سیاست‌های عمومی دخالت کنند. از سوی دیگر مشارکت سیاسی می‌تواند به تقویت هویت ملی و ارتباطات اجتماعی کمک کند. با فعالیت در فرایندهای سیاسی، افراد با یکدیگر در ارتباط قرار می‌گیرند و می‌توانند از تجربیات و نظرات یکدیگر بهره‌برداری کنند که این موضوع می‌تواند به تقویت همبستگی اجتماعی و همدلی بین افراد منجر شود. به طور کلی، مشارکت سیاسی در جمهوری اسلامی ایران از مفهومی چندبعدی است که علاوه بر تقویت نظام دموکراتیک، حس مسئولیت، توسعه اجتماعی و اقتصادی، حقوق شهروندی و هویت اجتماعی را تقویت می‌کند. این مشارکت می‌تواند به تعادل قدرت بین مردم و دولت کمک کند و در نهایت به توسعه پایدار و بهبود شرایط جامعه منجر شود.

لذا با توجه به موارد فوق، مشارکت سیاسی کارکردها و ابعاد گوناگونی دارد. بررسی ابعاد مختلف مشارکت سیاسی در جمهوری اسلامی ایران موجب می‌شود تا این مفهوم به طور کامل درک شود، چالش‌ها و موانع آن شناسایی گردد، نتایج و تأثیرات آن ارزیابی شده و نه‌ایا راهبردها و سیاست‌های مناسب توسعه یابد. لذا در این مطالعه تلاش شده است این مفهوم از دیدگاه پنج کارکرد کلی شامل تقویت نقش زنان و مشارکت آنها در صحنه‌های فرهنگی و اجتماعی، تقویت هویت فرهنگی، تقویت فعالیت احزاب و جریانهای سیاسی، بسترسازی فرهنگی برای مشارکت مردم در امور کشور و در نهایت تقویت تقاضاهای اجتماعی و سیاسی مورد بررسی قرار گیرد. بنابراین این سوال مطرح می‌شود که به واقع آیا مشارکت سیاسی در جمهوری اسلامی ایران زمینه‌ساز گسترش فعالیت احزاب و همچنین تقویت حضور زنان و تقویت روند هویت فرهنگی شده است؟

چارچوب نظری

پس از پیروزی انقلاب، ضرورت مشارکت مردم نه تنها کاهش نیافته، بلکه بر اهمیت آن افزوده شده است. سپری شدن سال‌های بحرانی نخستین، انفعال و از دست دادن روحیه انقلابی و مشارکت‌جویانه، خطری است که نیروهای انقلابی را تهدید می‌کند. بنابراین کناره‌گیری از صحنه‌های اجتماع و ناامیدی از انقلاب به دلیل تحقق نیافتن آرمان‌های ایدئولوژیک و ناکامی آن در رویارویی با مشکلات، نیروهای انقلاب را به انزوا می‌کشاند و انقلاب را از درون تهی خواهد کرد. در تعریف لغوی، مفهوم مشارکت به معنای همکاری و شراکت است و در تعریف اصطلاحی در منابع تعاریف متعددی کلیدواژه «مشارکت سیاسی» آمده است. بطوریکه در «فرهنگ علوم سیاسی» به معنای شرکت/دخالت در سیاست مساعی سازمان‌یافته شهروندان برای انتخاب رهبران خویش، شرکت مؤثر در فعالیتهای و امور اجتماعی و سیاسی و تأثیر گذاشتن بر صورت‌بندی و هدایت سیاست دولت است (راش، ۱۳۷۷: ۱۲۳).

در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، اصول متعددی وجود دارد که بر مشارکت همه‌جانبه مردم در امور سیاسی جامعه اسلامی، تصریح و تأکید کرده است. علاوه بر آن، در مقدمه این قانون نیز بر مشارکت عمومی تأکید شده است. اصل ششم قانون اساسی تصریح می‌کند: «در جمهوری اسلامی ایران امور کشور باید به اتکاء آراء عمومی اداره شود، از راه انتخابات، انتخاب رئیس جمهور، نمایندگان مجلس شورای اسلامی، اعضای شوراها و نظائر اینها، یا از راه همه‌پرسی در مواردی که در اصول دیگر این قانون معین می‌گردد». در اصل هفتم، با استناد

به آیات قرآن کریم دربارهٔ شوری و مشورت، مجلس شورای اسلامی و شورای استان و شهر و غیره به عنوان جلوه‌های بارز مشارکت عمومی و از ارکان تصمیم‌گیری و اداره امور کشور به شمار آمده است (رضوی، ۱۳۹۱: ۶۹). لذا قانون اساسی جمهوری اسلامی در عین توجه لازم به منشأ حاکمیت الهی نظام، به نقش مردم در تعیین رهبران و نمایندگان و دولت مردان این نظام توجه فوق‌العاده‌ای نموده است، به طوری که همه مسئولین نظام، از رهبر تا شوراهای اسلامی شهرها و روستاها، با رأی مستقیم و یا غیرمستقیم مردم انتخاب می‌شوند و در واقع می‌توان گفت جمهوری اسلامی از این لحاظ مردمی‌ترین و دموکراتیک‌ترین نظام معاصر می‌باشد. در طول بیش از ۴۰ سال پس از پیروزی انقلاب اسلامی، ملت ایران به طور متوسط هر سال یک مرتبه در انتخابات شرکت نموده‌اند و آرای خود را به صندوق‌های رأی ریخته‌اند. شرکت در انتخابات نمایندگان مجلس خبرگان رهبری، ریاست جمهوری، نمایندگان مجلس شورای اسلامی، شورای اسلامی شهر و روستا و دیگر موارد بیانگر نقش انکارناپذیر مردم در تعیین سرنوشت خود است (محمدی، ۱۳۸۰: ۱۵۱-۱۵۲).

روشن‌شناسی

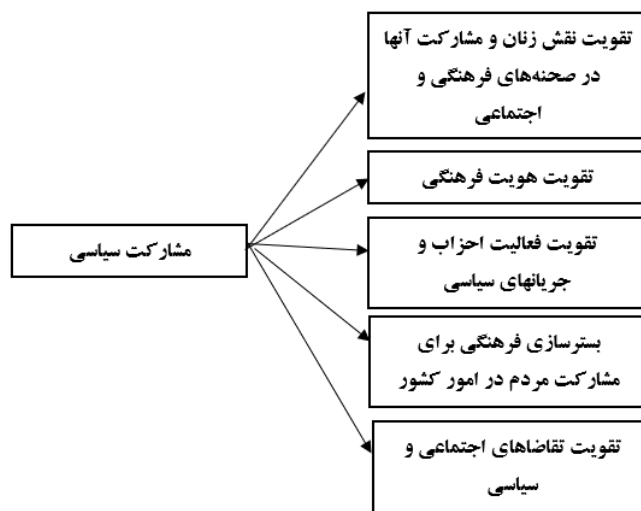
این تحقیق با استفاده از رویکرد توصیفی-تحلیلی و مبتنی بر مطالعات کتابخانه‌ای انجام شده است. داده‌ها و منابع پژوهش از طریق بررسی کتب تخصصی، مقالات علمی معتبر و اسناد قانونی مرتبط با مشارکت سیاسی در ایران گردآوری شده‌اند. تمرکز اصلی پژوهش بر شناسایی پنج کارکرد عمده مشارکت سیاسی بوده است: نقش‌آفرینی زنان، تقویت هویت فرهنگی و ملی، توسعه احزاب و جریان‌های سیاسی، بسترسازی فرهنگی برای مشارکت مردم، و تقویت مطالبات اجتماعی و سیاسی. در مسیر تحلیل داده‌ها، بر مبنای نظریات علوم سیاسی و تجارب عملی چهار دهه اخیر در بستر انقلاب اسلامی، سعی شده زمینه‌های عینی و نظری مشارکت سیاسی به طور عمیق واکاوی شود. همچنین مستندات قانونی، به ویژه اصول قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران که بر مشارکت عمومی، رأی و حضور مردم تأکید دارند، به عنوان پشتوانه تحلیل‌ها مورد استفاده قرار گرفته‌اند. نتایج با تمرکز بر پیوند میان مشارکت و تقویت مشروعیت سیاسی، انسجام اجتماعی، توسعه مدنی و رشد شاخص‌های دموکراتیک در کشور استنتاج شده‌اند.

اهمیت و کارکردهای مشارکت سیاسی

مشارکت سیاسی در ابعاد گوناگون آن، عامل مهمی برای ادامه حیات سیاسی جوامع و حکومت‌ها محسوب می‌شود. این مفهوم نماد حضور مردم در اعمال حکومت به حساب می‌آید و در کشورهای دموکراتیک، شاخص مهمی برای رضایت‌مندی مردم تلقی می‌شود. انتخابات مهم‌ترین نماد مشارکت سیاسی به حساب می‌آید، تا آنجا که میزان مشارکت مردم در عرصه انتخابات همواره از سوی حاکمان به دقت دنبال می‌شود؛ چرا که روند صعودی یا نزولی آن دربردارنده نکات مهمی از نگاه و نگرش مردم نسبت به ارکان اساسی مشروعیت حکومت است (اشتریان و امیرزاده، ۱۳۹۴: ۸۲۵). مشارکت سیاسی ازجمله ملزومات بنیادین مردم‌سالاری و شهروندی است و از ضرورت‌های جدانشدنی نظام سیاسی در قرن بیست و یکم است. اصلی‌ترین شاخص توسعه‌یافتگی سیاسی، پاسخ به نیاز فزایندهٔ مشارکت سیاسی و نهادینه کردن آن در قالب نهادهای مدنی است. مطالعهٔ مشارکت سیاسی هر جامعه‌ای شناخت رفتار سیاسی مردم آن را میسر می‌سازد و مشخص می‌کند که در بسترهای اجتماعی گوناگون، میزان مشارکت سیاسی شهروند آن چگونه و تحت تأثیر چه عواملی تغییر می‌پذیرد (مسعودنیا و همکاران، ۱۳۹۳: ۷۸). میزان حضور و مشارکت مردم در طول تاریخ به یک اندازه نبوده است، اما در هر زمانی که مردم پشتیبانی بیشتری از نظام سیاسی کرده‌اند و در جریان امور مشارکت بیشتری داشته‌اند، ثبات بیشتری بر نظام‌های سیاسی حکم‌فرما بوده است. در واقع مردم با مشارکت‌شان، هم خود را در ادارهٔ جامعه سهیم می‌دانند و هم به شکل بهتری می‌توانند خواسته‌ها و ناخواسته‌های خود را ابراز کنند. به رسمیت شناخته شدن حق مشارکت سیاسی افراد جامعه از سوی نظام سیاسی، ارتباط اساسی با میزان گرایش آنان نسبت به هویت ملی و تقویت آن دارد؛ به اینصورت که فراهم شدن زمینه‌های مشارکت فعالانه‌ی افراد جامعه در عرصه سیاست از سوی نظام سیاسی می‌تواند موجب تقویت گرایش آنان نسبت به هویت ملی‌شان گردد و این موضوع در نهایت به تحکیم هویت ملی جامعه کمک خواهد کرد (مرزبالی، ۱۳۹۹: ۱). مشارکت سیاسی از جمله ضروریات هر نظام سیاسی است و کارکردهای متعددی دارد که در این قسمت به برخی از اهم آن پرداخته شده است:

مشارکت سیاسی به عنوان یکی از عوامل اصلی تقویت نظام دموکراتیک در جمهوری اسلامی ایران عمل می‌کند. با شرکت فعال شهروندان در انتخابات و سایر فرایندهای سیاسی، نظام دموکراتیک قوی‌تر و شفاف‌تر می‌شود و قدرت تصمیم‌گیری به دست مردم خواهد بود. (۲)

مشارکت سیاسی می‌تواند حس مسئولیت و قدرت تصمیم‌گیری در شهروندان را تقویت کند. (۳) مشارکت سیاسی به شهروندان امکان می‌دهد تا حقوق و آزادی‌های خود را بهبود دهند و در تصمیم‌گیری‌های سیاسی و اجرای سیاست‌های عمومی دخالت کنند. این مشارکت می‌تواند به بهبود حقوق شهروندی و تعادل قدرت بین مردم و دولت کمک کند. شهروندان با شرکت در فرایندهای سیاسی، می‌توانند به عنوان عوامل تعیین کننده در تصمیم‌گیری‌های سیاسی حضور داشته باشند و حقوق و منافع خود را بهبود بخشند. (۴) مشارکت سیاسی می‌تواند به توسعه اجتماعی و اقتصادی کشور کمک کند. با شرکت فعال شهروندان در فرایندهای سیاسی، میزان تأثیرگذاری آنها در تصمیم‌گیری‌های مربوط به توسعه و اقتصاد کشور افزایش می‌یابد و این امر می‌تواند به توسعه پایدار و بهبود شرایط اجتماعی و اقتصادی کمک کند. (۵) مشارکت سیاسی می‌تواند به تقویت هویت ملی و ارتباطات اجتماعی کمک کند. با فعالیت در فرایندهای سیاسی، افراد با یکدیگر در ارتباط قرار می‌گیرند و می‌توانند از تجربیات و نظرات یکدیگر بهره‌برداری کنند که این امر می‌تواند به تقویت همبستگی اجتماعی و همدلی بین افراد منجر شود. (۶) مشارکت سیاسی می‌تواند به ارتقای شفافیت و عدالت در فرایندهای سیاسی و اجرای سیاست‌های عمومی کمک کند. با شرکت فعال شهروندان در تصمیم‌گیری‌های سیاسی، فرصت‌های فساد و تبعیض کاهش می‌یابد و فرایندهای سیاسی به صورت عادلانه‌تر و شفاف‌تر طی می‌شود (۷) مشارکت سیاسی می‌تواند به تقویت شایسته سالاری در انتخابات و فرایندهای سیاسی کمک کند. با شرکت فعال شهروندان در انتخابات، افرادی که به مناصب و مسئولیت‌های سیاسی دست می‌یابند، از طریق رأی‌گیری و با توجه به عملکرد و کفایت خود، مورد ارزیابی قرار می‌گیرند که این امر می‌تواند به تقویت شایسته سالاری در سیستم سیاسی کمک کند و به انتخاب نمایندگان و مقامات مجرب و شایسته منجر شود. (۸) مشارکت سیاسی می‌تواند به توسعه فرهنگ سیاسی در جامعه کمک کند. با شرکت فعال شهروندان در فرایندهای سیاسی، آگاهی و شناخت افراد نسبت به سیستم سیاسی و فرایندهای آن افزایش می‌یابد. این امر می‌تواند به تقویت آگاهی سیاسی و مشارکت شهروندان در تصمیم‌گیری‌های سیاسی منجر شود. (۹) مشارکت سیاسی می‌تواند به سازماندهی قدرت مردمی کمک کند. با شرکت فعال شهروندان در فرایندهای سیاسی، قدرت و تأثیر مردم در تصمیم‌گیری‌ها و اجرای سیاست‌ها افزایش می‌یابد و می‌تواند به تقویت قدرت مردمی و کاهش تمرکز قدرت در دستگاه‌های اجرایی و مجری منجر شود. همچنین (۱۰) مشارکت سیاسی می‌تواند به ارتقای مشارکت زنان در فرایندهای سیاسی کمک کند. با فعال شدن زنان در انتخابات و سایر فرایندهای سیاسی، نقش زنان در تصمیم‌گیری‌های سیاسی تقویت می‌شود و این امر می‌تواند به تعادل جنسیتی و تمثیل مناسب زنان در نهادهای سیاسی و اجرای سیاست‌ها منجر شود. با توجه به مطالب گفته شده و بررسی آرای صاحب‌نظران و مطالعه کتب و مقالات معتبر، در ادامه تلاش شده است مشارکت سیاسی در جمهوری اسلامی ایران در مجموع در قالب پنج کارکرد اصلی به شرح مدل مفهومی ذیل مورد بررسی قرار گیرد:

شکل (۱). مدل مفهومی پژوهش

در ادامه به تشریح و تبیین سه کارکرد مذکور به تفصیل پرداخته شده است.

تقویت نقش زنان و مشارکت آنها در صحنه‌های فرهنگی و اجتماعی

با شکل‌گیری انقلاب اسلامی ایران، منبعث از ایدئولوژی اسلامی و دینی، زمینه برای تحرک سیاسی، اجتماعی و فرهنگی آنان فراهم شد که این امر زمینه را برای همگرایی و پیوند عمیق‌تر با نظام اسلامی فراهم ساخت. هم‌اکنون ده‌ها سازمان دولتی و غیردولتی در داخل کشور، مباحث مربوط به زنان را در دستور کار خود قرار داده‌اند. در این میان، برخی از این نهادها با انگیزه‌آشنایی با آموزه‌های دینی و دفاع از مبانی اسلامی و گره‌گشایی از مشکلات واقعی زنان شکل گرفته‌اند. نهادهای دولتی زنان توانسته‌اند با تشکیل نشست‌های کارشناسی با استفاده از کارشناسان فن و نمایندگان وزارت امور خارجه و حوزه‌های علمیه، سیاست خارجی دولت را در قبال معاهدات و اسناد بین‌المللی زنان به بحث بگذارند. نتیجه این مباحث، طرح پیشنهادی سیاست‌های کوتاه‌مدت، میان‌مدت و درازمدت نظام اسلامی در قبال جامعه بین‌الملل است (زیبایی‌نژاد، ۱۳۸۰: ۱۴۵-۱۴۶).

ورود فعالانه و آگاهانه زنان در حوزه‌های عمومی موجب ثبات و پیشرفت جامعه می‌شود. در رابطه با اصالت و مناسبات فرد و جامعه، زنان نقش مضاعفی ایفا می‌کنند؛ زیرا از سویی جامعه به‌مثابه بستری برای رشد انسان متشکل از افرادی است که در خانواده تربیت یافته‌اند؛ خانواده‌ای که نقش زن به‌عنوان مادر و همسر بسیار حیاتی است. از سوی دیگر تجلی کمال در فرد، تنها در اجتماع میسر خواهد شد. ازاینرو به نظر می‌رسد اسلام ضمن تأکید بر تهذیب و تربیت فردی، مصلحت جامعه را مقدم بر مصلحت فرد می‌داند. مشارکت سیاسی زنان یک فرآیند با عناصر متعدد است که مهمترین آنها عبارت‌اند از: دانش و آگاهی‌های سیاسی و اجتماعی، کاهش انسداد اجتماعی، نفی گفتمان غیرپرساز، تصمیم‌گیری و سازماندهی مبتنی بر عقلانیت، نوعیت سیستم سیاسی و نقش احزاب و گروه‌های ذی‌نفوذ. اما گاهی در توضیح مشارکت سیاسی زنان مؤلفه‌های دیگری نیز به آن افزوده می‌شود که ریشه در باورها و نگرش جامعه نسبت به حضور زنان در عرصه عمومی دارند. وقتی از حقوق سیاسی زنان سخن به میان می‌آید، طیف و دامنه گسترده‌ای از موضوعات و مصادیق حقوق سیاسی را در برمی‌گیرد (میرترابی و همکاران، ۱۴۰۰: ۱۳۶).

قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران به‌عنوان میثاق حقوق ملت، حقوق سیاسی زنان را بر اساس مبانی دینی در کنار مردان به رسمیت شناخته است و همانند دوران انقلاب آنان را سهیم در جامعه می‌داند. با تحلیل اصول مندرج در قانون اساسی به‌وضوح استنباط می‌شود که در حقوق انتخاب کردن و انتخاب شدن، از لحاظ قانونی ممنوعیتی برای حضور زنان در عرصه‌های سیاسی وجود ندارد و در اغلب موارد قانون‌گذار به‌صراحت حقوق سیاسی برابر زنان با مردان را تبیین کرده است. شوربختانه بر پایه تفاسیری که از برخی از صفات از جمله اجتهاد و یا فقاقت و ... می‌شود، زنان را از ورود به برخی از مناصب سیاسی محروم می‌کنند (میرترابی و همکاران، ۱۴۰۰: ۱۴۲).

اصول مختلف قانون اساسی که بر اساس ارزش‌های الهی و دینی پایه‌گذاری شده است، رابطه زنان و قانونگذاری را معین کرده است از این اصول برمی‌آید که: اول: قانون‌گذاری مختص مردان نیست. به علاوه اصلی دیگر از قانون اساسی که از تعداد نمایندگان مجلس شورای اسلامی سخن می‌گوید، اشاره نمی‌کند که این شمار باید از زنان یا مردان باشند. این موضوع درباره نمایندگان اقلیت‌های دینی هم صادق است. آنان نیز مجازند پنج نماینده به مجلس بفرستند و فرقی نمی‌کند که این نمایندگان زن باشند یا مرد. به علاوه قانون اساسی اشاره‌ای به اینکه زنان به دلیل جنسیت نمی‌توانند به عضویت مجمع تشخیص مصلحت نظام، مجلس خبرگان رهبری، شورای عالی امنیت و شورای بازنگری قانون اساسی درآیند ندارد. دوم: زنان با وجه به ارزش‌هایی که اسلام برای آنها قائل است، منعی برای مشارکت در امر قانون‌گذاری ندارند. هیچ یک از اصول قانون اساسی، زنان را از مشارکت در قانون‌گذاری منع نکرده است؛ بلکه افراد ملت اعم از زن و مرد از همه حقوق انسانی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی برخوردارند، مشروط به رعایت موازین اسلام، و نیز عامه مردم چه زن و مرد اجازه دارند در تعیین سرنوشت سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی خویش شرکت جویند (شیرودی، ۱۳۹۱: ۱۱۳-۱۱۱). در مقطع زمانی ۱۳۸۴ تا ۱۴۰۰ زنان توانستند نقش مهمی در مشارکت سیاسی داشته باشند. جدول زیر آمار حضور زنان در دولت احمدی‌نژاد را نشان می‌دهد:

جدول ۱. جدول حضور زنان در دولت احمدی‌نژاد

نام	جانشین چه فردی شد؟	سمت اجرایی	تحصیلات	سوابق اجرایی	فرآیند حضور در دستگاه اجرایی
مرضیه وحید دستجردی	کامران باقری لنکرانی	وزیر بهداشت و درمان و آموزش پزشکی	-متخصص جراحی زنان و زایمان -دکترای عمومی پزشکی - عضو شورای آموزش پزشکی و تخصصی وزارت بهداشت	عضو شورای سیاست‌گذاری وزارت بهداشت -نماینده مردم تهران در مجلس شورای اسلامی دوره چهارم و پنجم -عضو گروه پزشکی شوراییعالی برنامه‌ریزی -عضو شورای عالی نظام پزشکی کشور	-معرفی به عنوان اولین وزیر زن از سوی احمدی‌نژاد -موافقت نمایندگان با حضور دستجردی در وزارت بهداشت
فاطمه بداغی	پیش از جداسازی معاونت حقوقی پارلمانی رئیس جمهور از یکدیگر، "محمد رضا رحیمی" بر این معاونت ریاست میکرد	معاون حقوقی رئیس جمهور	-کارشناس رشته الهیات (فلسفه و کلام اسلامی) -کارشناس رشته حقوق قضایی -کارشناسی ارشد و دکترا حقوق خصوصی	-مشاوره قضایی در حوزه ریاست قوه قضائیه -معاونت آموزش و پژوهش مرکز امور مشاوران و وکلای قوه قضائیه -نماینده قوه قضائیه در شورای فرهنگی - اجتماعی زنان	-جدا سازی معاونت حقوقی ریاست جمهوری از معاونت پارلمانی -ایجاد معاونت حقوقی رئیس جمهور -صدور حکم انتصاب بداغی به عنوان معاون حقوقی رئیس جمهوری از سوی احمدی‌نژاد
نسرین سلطان خواه	صادق واعظ زاده	معاون علمی و فناوری رئیس جمهوری	کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکترای ریاضیات از دانشگاه صنعتی شریف	-عضو هیئت علمی و هیئت امنای دانشگاه الزهرا -عضو شورای سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی وزارت آموزش و پرورش -مشاور رییس جمهور و رییس مرکز امور زنان و خانواده	-ترک سمت ریاست مرکز زنان و امور خانواده در آغاز دولت نهم -حضور در شورای شهر -حضور در جلسات تبلیغاتی احمدی‌نژاد برای دولت دهم -حضور در دولت دهم با معاون علمی و فناوری رئیس جمهوری
فرحناز ترکستانی	مهرداد بذپاش	تلاش نافرجام رئیس جمهور برای واگذاری ریاست سازمان ملی جوانان به ترکستانی	-متخصص بیماریهای زنان و زایمان	-معاون دانشجویی و فرهنگی و رئیس مرکز امور دانشجویی و فرهنگی وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی -معاون دانشجویی و فرهنگی و رئیس مرکز امور دانشجویی و فرهنگی وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی	-صدور حکم انتصاب ترکستانی برای ریاست سازمان ملی جوانان از سوی رئیس جمهور -ایجاد حاشیه‌های ۱۰ روز برای انتصاب این سمت -رد ریاست سازمان ملی جوانان از سوی ترکستانی به دلیل کسالت -بازگشت به وزارت بهداشت -درخواست استعفا از سمت وزارت بهداشت به دلیل بیماری -موافقت وزیربهداشت

فرشته حشمتیان	پیش از ادغام سازمان انجمن اولیا با سازمان مدارس غیردولتی، "حسین هژیری" بر صندلی ریاست مدارس غیردولتی تکیه زده بود	-رئیس سازمان مدارس غیر دولتی و توسعه مشارکت‌های مردمی آموزش و پرورش	-کارشناس علوم قرآن و حدیث -فقه و حقوق اسلامی	-مدیرکل گزینش نیروی انسانی وزارت آموزش و پرورش -قائم‌مقام وزیر در سازمان مرکزی انجمن اولیا و مربیان در دولت نهم	-ادغام سازمان ملی جوانان با سازمان تربیت بدنی
فاطمه قربان	پیش از تبدیل معاونت آموزش و نوآوری به معاونت آموزش ابتدایی و متوسطه، "عباس رهی" عهده دار این معاونت بود	معاون آموزش ابتدایی وزیر آموزش و پرورش	فوق لیسانس مدیریت آموزشی	مدیر مدارس و هنرستان به مدت ۲۰ سال	تبدیل معاونت آموزش و نوآوری سابق به دو معاونت آموزش ابتدایی و آموزش متوسطه -معرفی قربان به عنوان معاون آموزش ابتدایی در سال ۸۸
مینو کیانی راد	سیدکمال سیدعلی	معاون ارزی بانک مرکزی	فوق لیسانس مدیریت بازرگانی	-معاون اداره مطالعات و سازمان‌های بین المللی بانک مرکزی -مدیر اداره مطالعات و سازمان‌های بین المللی بانک مرکزی -مدیرکل امور بین الملل بانک مرکزی	برکناری سید کمال سیدعلی تنها پس از گذشت ۴ ماه از زمان انتصاب -معرفی کیانی راد از سوی علی بهمنی رئیس بانک مرکزی به عنوان اولین زن در سمت معاون ارزی بانک مرکزی در آبان ماه سال جاری -پس از انتصاب او، بازار ارز با نواسانات شدیدی مواجه شد و دلار در کوتاه ترین زمان، تا ۴۰ درصد گران شد.
فاطمه آجرلو	عبدالرضا مصری وزیر رفاه و تأمین اجتماعی دولت نهم بود	معرفی برای وزارت رفاه در دولت دهم	فوق لیسانس روانشناسی شخصیت -کارشناسی روانشناسی بالینی -تحصیل در حوزه علمیه	نماینده مردم کرج در مجلس هفتم و هشتم	معرفی به عنوان اولین وزیر زن وزارت رفاه و تأمین اجتماعی از سوی رئیس دولت دهم -رای منفی مجلس به سکانداری آجرلو بر وزارت رفاه
سوسن کشاورز	علیرضا علی احمدی "در دولت نهم سکاندار وزارت آموزش و پرورش بود	معرفی برای وزارت آموزش و پرورش در دولت دهم	-کارشناس علوم اقتصادی، کارشناس ارشد تاریخ و فلسفه آموزش و پرورش و دکترای فلسفه تعلیم و تربیت	-معاون وزیر آموزش و پرورش و رئیس سازمان آموزش و پرورش استثنایی -رئیس اداره پژوهش دانشکده علوم انسانی دانشگاه تربیت مدرس -معاون وزیر آموزش و پرورش و رئیس سازمان آموزش و پرورش استثنایی	-معرفی به عنوان وزیر آموزش و پرورش دولت دهم -رای منفی مجلس به سوسن کشاورز -مشاور رئیس جمهور در امور تعلیم و تربیت -عزل ناگهانی کشاورز و ۱۳ معاون دیگر دولت دهم از سوی رئیس جمهور
آزاده اردکانی	حمیدرضا مهراندیش	رئیس موزه ملی	کارشناس میکروبیولوژی از دانشگاه آزاد اسلامی	مدیر مسئول مرکز اطلاع‌رسانی سازمان میراث فرهنگی و گردشگری (میراث آریا) -معاونت موزه ملی به مدت ۲۰ روز -معلم خصوصی زبان مشایی و بقایی -انتصاب به عنوان معاون موزه ملی -مدیر مسئول مرکز اطلاع‌رسانی سازمان میراث فرهنگی و گردشگری (میراث آریا	-قرار گرفتن در جایگاه رئیس موزه ملی بعد گذشت ۲۰ روز از سمت معاونت در بهمن ماه سال ۸۸ -بازداشت شدن در جریان بازداشت افراد وابسته به جریان انحرافی در اوایل سال ۹۰ -برکناری از ریاست موزه ملی در تیرماه سال ۹۰

ماهیت مشارکت زنان در فعالیتهای ضد حکومتی هم الگوی ادغام آنان در جامعه را در چند دهه پیشین نشان می‌داد، و هم ساخت انقلابی زن نوین اصیل را به نمایش می‌گذاشت. محیط مخالفت تازه‌ای که پس از ظهور شورشیهای مذهبی و اعطای امتیازات توسط حکومت شریف امامی پدید آمد، فضاهای تازه‌ای را برای فعالیتهای مخالف زنان باز کرد. زنان «بصورت گسترده در راهپیمائی‌ها و اعتصابات ضد شاه درگیر شدند، و روند تثبیت شده جذب زنان به‌درون ایدئولوژی‌های سیاسی اسلام و مارکسیسم-لنینیسم تشدید گردید» (حافظیان، ۱۳۸۰: ۱۵۹).

تقویت هویت فرهنگی

مسئله مشارکت سیاسی در جوامع بشری، یک مسئله عام و فراگیر است و کمتر روزی را می‌توان یافت که در رسانه‌های جمعی، مطبوعات و حتی گفتگوهای روزمره حرفی از حقوق بشر و مشارکت مردم در سرنوشت دولتها در میان نباشد. در ایران نیز به‌ویژه پس از انقلاب اسلامی مشارکت سیاسی به‌خصوص رفتار رأی‌دهی، از توجه شایانی برخوردار گردید. در ساختار سیاسی و حقوقی ایران در قالب اصول قانون اساسی و همچنین قوانین حوزه حقوق عمومی در بخش‌های مختلف ابزارهای تحقق مشارکت سیاسی با محدودیت‌هایی پذیرفته شده است (شاپوری و همکاران، ۱۴۰۲: ۲۳۳).

در بحث مشارکت سیاسی در جمهوری اسلامی ایران نمی‌توان نقش فرهنگ سیاسی را نادیده گرفت. فرهنگ سیاسی شیوه‌ای است که مردمان برپایه آن به ارزیابی و داوری درباره نهادها و فعالیتهای سیاسی می‌پردازند. از این رو منظور از فرهنگ سیاسی، سیاسی‌شدن جامعه نیست، بلکه این مفهوم، بیانگر ارزش‌های سیاسی، نگرش‌های سیاسی، باورها، احساسات و ارزیابی پاسخ‌گویان درباره نظام سیاسی موجود و نخبگان سیاسی حاکم است. شهروندان جمهوری اسلامی را بسته به چگونگی ارزیابی و جهت‌گیری‌شان نسبت به نظام سیاسی، می‌توان در سه رده فرهنگ سیاسی سازگار، بی‌طرف و ناسازگار، دسته‌بندی کرد. بنابراین، آنچه در پی خواهد آمد جلوه‌ای از تأثیر این سه گونه فرهنگ سیاسی، بر رفتار انتخاباتی شهروندان است. نرخ رأی‌گیری در هر دوره انتخاباتی را تنها نمی‌توان از منظر فرهنگ سیاسی ارزیابی کرد، اما با وجود این، بررسی روند انتخابات در یک دوره زمانی به نسبت طولانی، این امکان را فراهم می‌سازد که به شناختی پذیرفتنی از فرهنگ سیاسی مردمان دست یابیم. اگر انتخابات ریاست جمهوری را (که همواره پر رونق‌ترین انتخابات بوده است) از آغاز تاکنون دنبال کنیم روشن می‌شود که در دوره‌ای انتخاباتی (جز دوره‌های اول، هفتم و دهم) بیش از یک سوم واجدان شرایط در استان تهران، از حضور در عرصه انتخابات خودداری کرده‌اند و این رقم حتی در سه دوره انتخاباتی (دوره‌های چهارم، پنجم و ششم) از ۵۰ درصد (بیش از یک دوم واجدان شرایط) نیز گذشته است. نرخ مشارکت در دیگر عرصه‌های انتخاباتی نیز شایان توجه است. برای نمونه، در انتخابات مجلس شورای اسلامی، نرخ مشارکت نکردن به بیش از ۶۳ درصد، در انتخابات مجلس خبرگان به بیش از ۶۹ درصد و در انتخابات شوراها به بیش از ۷۶ درصد می‌رسد (امام جمعه‌زاده و دیگران، ۱۳۹۱: ۲۹).

اهمیت فزاینده مشارکت سیاسی در سرنوشت مردم باعث گردید تا رهبران جمهوری اسلامی ایران، همواره در راهبردهای سیاسی و اجتماعی خود نقش بسیار مهمی برای مردم قائل شوند. از منظر امام‌خمينی مشارکت سیاسی در دو سطح فردی و جمعی به وقوع می‌پیوندد. در سطح فردی امام خمینی به طرح‌ریزی انسان ایده‌آل می‌پردازد و سپس انسان موردنظر خویش را در عرصه عمل اجتماعی به محک آزمون می‌گذارد. امت و ملت از عمده‌ترین سطوح جمعی مشارکت سیاسی مورد نظر امام‌خمينی می‌باشند. امام خمینی با الگوپذیری از احکام و تعالیم اسلامی و قرآنی زمانیکه امت و جهان اسلام در عزت و انزوای یک سری احکام فردی خلاصه شده بود، حکومت جهانی اسلام را مورد توجه قرار دادند و انقلاب اسلامی حرکتی در جهت تحقق آرمان امت واحده اسلامی می‌باشد. امام‌خمينی از آن جایی که اسلام را دینی جهان‌شمول و فراگیر برای تمامی بشریت می‌بیند، از حیث تئوریک التزام چندانی به مفهوم ملت نداشته است، اما از بعد عملی در عین اینکه رهبر مسلمین و مستضعفین جهان بودند. ایشان برای ایران و مردم ایران جایگاه والایی قائل بودند و ایرانیت را با تأکید بر مفهوم انسانیت دو مفهوم جدایی‌ناپذیر از یکدیگر تلقی می‌کرد. امام خمینی ملت به مفهوم مدرن خود را که در مقابل اسلام قرار نگیرد، مورد پذیرش قرار می‌دهد و ملی‌گرایی را از آن جهت که در تقابل با اسلام قرار گیرد، مطرود می‌داند (فرزانه‌پور و زنگنه، ۱۳۸۸: ۲۷-۲۹).

باید توجه داشت که مشارکت سیاسی در جمهوری اسلامی ایران متأثر از ایدئولوژی و هویت دینی برخاسته از احکام الهی است. به طور کلی، نظام جمهوری اسلامی ایران با دگرگونی سیاسی اجتماعی و فرهنگی در جامعه به رشد و گسترش نهادهای مردمی پرداخته و زمینه‌های مشارکت سیاسی مدنی را در فرآیند تصمیم‌گیری، سیاست‌گذاری و اداره جامعه فراهم نموده است و رهبران نظام بر آن تأکید نموده‌اند. حقوق و آزادی‌های سیاسی اجتماعی ملت نظیر حاکمیت انسان بر سرنوشت سیاسی اجتماعی خود، آزادی عقیده، بیان و مطبوعات، آزادی احزاب و انجمن‌ها، انتخابات، نظارت از طریق دعوی به خیر و نهی از منکر، اداره و اعمال نظارت از طریق شوراها، مساوات و برابری در قانون و، آموزش و پرورش، امنیت و عدالت به عنوان مکانیزم‌های مشارکت سیاسی بر شمرده شده‌اند. مشارکت انتخابی در ایران تقریباً نهادینه شده است که برگزاری و حضور گسترده مردم در صحنه‌های مختلف انتخاباتی مبین همین مسأله است. این مهم، پیوند میان مردم و مسئولین را تقویت کرده است.

تقویت فعالیت احزاب و جریانهای سیاسی

پس از پیروزی انقلاب اسلامی، امکان ظهور و بروز احزاب فراهم شد و احزاب و گروه‌های سیاسی با اندیشه‌ها و افکار مختلف ظاهر شدند و به ایفای نقش سیاسی پرداختند. اگرچه در سال‌های اولیه، احزاب از قاعده‌مندی برخوردار نبودند، اما تشکیل سریع نهادهای نظام و تثبیت پایه‌های انقلاب، امکانی برای قاعده‌مند کردن احزاب فراهم آورد. در قانون اساسی نیز به این مسئله توجه و امکان فعالیت احزاب و نحوه آن مشخص شد (اکبری، ۱۳۸۸: ۵۸). هر چند در نظام سیاسی جمهوری اسلامی ایران، احزاب دارای موانع و مشکلات بسیاری برای ایفای فعالیتهای واقعی خود دارند، اما این احزاب می‌توانند به مثابه ابزار جلب مشارکت مردمی در قالب انتخابات و جریان انداختن قوانین مربوط به آن و ملموس کردن و عملی شدن این قوانین بسیار مفید باشند. از این جهت، می‌توان احزاب سیاسی را رکن اساسی و اصلی ایجاد و استمرار انگیزه‌های مشارکت سیاسی مردم، به خصوص در نظام‌های مردم‌سالار به شمار آورد. احزاب سیاسی با عملکرد فعال پویا در جامعه می‌توانند برطرف کننده برخی نیازها شناخته شوند و در یک کلام، کارکرد داشته باشند و به حیات سیاسی خود ادامه دهند و باعث استمرار حیات شاداب و مؤثر مشارکت سیاسی مردم در جامعه شوند. در غیر این صورت، نمی‌توانند به حیات مؤثر خود ادامه دهند و اگر هم باشند جز نام و نشانی نیستند که هرازگاهی، به خصوص در زمان برگزاری انتخابات، رخ نشان می‌دهند و پس از آن خاموش می‌شوند. همه اینها تبعات منفی به دنبال دارد که به عنوان موانع تشکیل حزب به خود آنان باز می‌گردد. در مورد جامعه ایران، با توجه به سابقه ذهنی‌ای که نسبت به تشکیل احزاب سیاسی، به خصوص در زمان حکومت پهلوی وجود دارد، در صورتی که جزئیات دراین زمینه تکرار شود، آثار مخرب آن مانع رشد فرهنگ سیاسی و تشکیل احزاب سیاسی واقعی می‌شود و توسعه سیاسی را با مشکل مواجه می‌کند.

باید اشاره داشت که اکنون سطح انتظارات مردم بشدت بالا رفته است و نوع آن دگرگون شده است. این امر می‌تواند چالش کارآمدی را برای دولت باعث گردد. در این حالت بحران مشروعیت و نیز ناکارآمدی نظام در پاسخ گویی به مطالبه‌ها به دلیل تلاش برای حفظ وضعیت موجود، نظام را با خطرهای واگرایانه روبرو خواهد کرد. در این حالت جامعه نهایتاً به عنوان عنصر درگیری وارد می‌گردد. بنابراین بحران‌ها از سنخ قاعده‌های بازی در حوزه خصوصی به بحران‌های ساختاری می‌رود و به شدت خود را به نظام سیاسی تحمیل خواهد کرد. بنابراین نپذیرفتن یا رعایت نکردن قاعده‌های بازی سیاسی در رقابت میان حزب‌ها و گروه‌ها عامل مهم دیگری در وقوع بحران خواهد بود. قاعده‌های بازی سیاسی در رقابت میان حزب‌ها و گروه‌ها عامل مهم دیگری در وقوع بحران خواهد بود. قاعده‌هایی که بر مبنای قانون و مقررات کشور شکل می‌گیرند (رستگاری، ۱۳۹۱: ۸۴).

در نظام سیاسی ایران، احزاب قادرند با ایجاد کانال‌هایی ارتباطی میان گروه‌های غیرمرتبط و احیاناً متخاصم و وارد کردن آنها در مجموعه‌ای از روابط متقابل و به هم پیوسته (کاری که از دست دولت‌ها بر نمی‌آید) از هم گسیختگی اجتماعی را کاهش داده و بدین طریق یکپارچگی ملی را تضمین کنند. در کل ترکیب گروه‌بندی‌های عمودی و افقی متفرق و احیاناً متخاصم، مأموریت حساسی است که عمدتاً از عهده احزاب برمی‌آید. احزاب همچنین می‌توانند به عنوان ابزاری نهادی، در پر کردن شکاف بین شهر و روستا عمل کنند و سرانجام این کار که در دو بعد می‌توانند به ایجاد انسجام و وحدت ملی کمک نمایند: اول با عرضه نهادهای آرمان‌هایی که برای کل مردم یک جامعه ارزش و جذابیت داشته باشد و آنها را به دور یک محور گرد آورده و وحدت ببخشد. دوم کمک به یافتن و ایجاد آن ترتیبات نهادی که مذاکره و

کانال‌های ارتباطی نامحدود را تشویق کرده و از این طریق، رهبران سیاسی و نمایندگان منافع متفاوت را بر سر جای خود نگه دارند و روند تجمع و بیان منافع متضاد را تسهیل کنند (مسعودنیا و نجفی، ۱۳۹۰: ۱۱۹-۱۲۰).

احزاب سیاسی ابتدا با پیوند منافع و تقاضاها یعنی تنظیم و برقراری رابطه میان تقاضاهایی که به ویژه از سوی نخبگان و گروه‌ها عنوان می‌شود، و سپس تجمیع این خواسته‌ها به منظور همگون ساختن و هماهنگ نمودن تقاضاهای پراکنده در قالبی ترکیبی به دو روند تبدیل بنیادی یعنی پیوند منافع و تقاضاها و تجمیع آنها کمک می‌کنند. تجمیع منافع فرایندی است که طی آن خواسته‌های افراد و گروه‌ها در قالب پیشنهادها مهم برای سیاست‌گذاری تجمیع می‌شود. چگونگی تألیف و تجمیع منافع یکی از عوامل تعیین‌کننده برای تصمیم‌گیری آتی دولت برای شهروندان خواهد بود. به تعبیر بهتر، مهمترین عوامل مورد توجه حکومت یعنی ثبات، مشارکت، برابری، رفاه، آزادی، و امنیت تا حد بسیار زیادی نتیجه و بازتاب نحوه تجمیع منافع‌اند. به طور کلی، احزاب سیاسی با ایجاد رقابت بین یکدیگر، تعیین اولویت‌های سیاسی، ارائه راهکارهایی که برای حل مسائل عمومی، ایجاد آشتی و سازش بین اولویت‌های سیاسی گروه‌های مختلف، و شکل دادن به سیاست‌های عمومی، به تجمیع منافع یاری می‌رسانند (نظری، ۱۳۹۰: ۸۵).

بسترسازی فرهنگی برای مشارکت مردم در امور کشور

رهبران و دولتمردان جمهوری اسلامی ایران همواره کوشیده‌اند تا با استفاده از ایدئولوژی دینی و هویت انقلابی مردم را به مشارکت سیاسی تشویق نمایند. از سوی دیگر، از سوی دیگر، اصل پنجاه و هشتم قانون اساسی نیز مشارکت مردم در امور کشور را تصریح کرده است. در این اصل آمده است: حاکمیت مطلق جهان و انسان از آن خداست و هم او انسان را بر سرنوشت اجتماعی خویش حاکم ساخته است. هیچ کس نمی‌تواند این حق الهی را از انسان سلب کند یا در خدمت منافع فرد یا گروهی خاص قرار دهد و ملت ایران این حق خداداد را از طرقي که در اصول بعد می‌آید اعمال می‌کند. اصول دیگری نیز وجود دارد که این حق خداداد را در موارد مختلف روشن می‌کند که مهمترین آنها انتخاب مستقیم رئیس جمهوری، انتخاب خبرگان رهبری، انتخاب نمایندگان مجلس شورای اسلامی، و شوراهای ده، بخش، شهر و استان و ... است (قاضی‌زاده، ۱۳۷۸: ۲۲۹).

نظام جمهوری اسلامی ایران با دگرگونی سیاسی اجتماعی و فرهنگی در جامعه به رشد و گسترش نهادهای مردمی پرداخته و زمینه‌های مشارکت سیاست مدنی را در فرآیند تصمیم‌گیری، سیاست‌گذاری و اداره جامعه فراهم نموده است و رهبران نظام بر آن تأکید نموده‌اند. حقوق و آزادی‌های سیاسی اجتماعی ملت نظیر حاکمیت انسان بر سرنوشت سیاسی اجتماعی خود، آزادی عقیده، بیان و مطبوعات، آزادی احزاب و انجمن‌ها، انتخابات، نظارت از طریق دعوی به خیر و نهی از منکر، اداره و اعمال نظارت از طریق شوراهای مساوات و برابری در قانون و آموزش و پرورش، امنیت و عدالت به عنوان مکانیزم‌های مشارکت سیاسی برشمرده شده‌اند. مشارکت انتخاباتی در ایران تقریباً نهادینه شده است که برگزاری و حضور گسترده مردم و صحنه‌های مختلف انتخاباتی مبین همین مسأله است. احزاب سیاسی و مطبوعات بدلائل مختلف به غیر از برخی دوره‌های زمانی آن هم به صورت محدود، نتوانسته‌اند نقش خود را در گسترش مشارکت سیاسی مردم ایفا نمایند. علیرغم این که ساختار نظام جمهوری اسلامی مبانی نظری و عملی مشارکت سیاسی مدنی را فراهم نموده است، اما ضعف انسجام درونی و سیستمی جامعه ما در ابعاد جامعه‌پذیری سیاسی و فرهنگ سیاسی مشارکتی و شرایط مرحله گذار از نظام سیاسی غیر دموکراتیک سلطنتی به نظام سیاسی جمهوری اسلامی، در مقاطعی چون حد فاصل سال‌های ۱۳۵۷-۱۳۶۷ موجب شکل‌گیری مشارکت سیاسی تجهیززی فراگیر گردیده است، با این حال به دلایلی چون نهادینه شدن مردم سالاری دینی، رشد طبقه متوسط تحصیل کرده، آگاهی بخشی رسانه‌های مدرن در حد فاصل سال‌های ۱۳۶۷-۱۳۸۸ مشارکت سیاسی مدنی و آگاهانه جایگزین مشارکت سیاسی تجهیززی فراگیر سال‌های آغازین جمهوری اسلامی ایران گردیده است (دارابی، ۱۳۸۸: ۱۱۶).

تقویت تقاضاهای اجتماعی و سیاسی

انتخابات در طی ۲۰ سال گذشته همواره محملی جدی برای طرح طیف وسیعی از تقاضاهای اجتماعی (اعم از سیاسی، اقتصادی و فرهنگی)، گفتمان‌سازی پیرامون آنها و نیز تخلیه هیجان‌ها و سرخوردگی در سطح اجتماعی بوده است. به عنوان مثال انتخابات ریاست جمهوری سال ۱۳۷۶، عرصه خودنمایی مطالبات طبقه متوسط نوظهور و بازنمایی آن در گفتمان چپ بود (کاشی، ۱۳۸۱: ۱۴۹-۱۶۷ و

۲۴۲-۲۴۶). در حالی که انتخابات سال ۱۳۸۴، عرصه بروز و بازنمایی مطالبات مغفول مانده نیروهای حاشیه شهری و روستایی بود. مطالباتی که توسط نیروهای نوظهور اصولگرا حول مفهوم عدالت اجتماعی و شکاف فقیر و غنی صورت‌بندی شده بود. در فضایی که به نظر می‌رسید طبقه متوسط شهری و مطالبات آن در دوران دولت محمود احمدی نژاد به حاشیه رانده شده است، انتخابات ریاست جمهوری سال ۱۳۹۲، فرصت دوباره‌ای برای نقش‌آفرینی این طبقه و نیروهای سیاسی مؤتلف آنها فراهم آورد. گفتمان انتخاباتی این گروه موفق شد تا بدنه‌ای که در دوره‌های قبل، ذیل گفتمان عدالت بسیج شده بودند، را ذیل مفاهیم دیگری به سود خود بسیج کند.

معنای این فرایند برای نظام جمهوری اسلامی، حفظ پیوندهای واقعی با حیات اجتماعی و مطالبات آن بوده است. نتیجه محوری و کلیدی حفظ پیوند با حیات اجتماعی و مطالبات آن برای نظام سیاسی، جلوگیری از سوق یافتن کنش‌های سیاسی به سوی رادیکالیسم بوده است. کنش سیاسی رادیکال به عنوان یک کنش استراتژیک، محصول سرخوردگی چاره‌ناپذیر از کنش‌های مسالمت‌آمیز است (تیلی، ۱۳۸۵: ۷۷). در ایران علی‌رغم تمام نوسانها و سرخوردگی‌ها و نیز احساس طیف‌های مؤثری از جامعه در مورد ناکارآمدی دولت‌ها در برآورده کردن مطالبات، هنوز سازوکار انتخاباتی از سوی بخش مهمی از نیروهای اجتماعی به عنوان روشی اثربخش برای پیگیری تقاضاها دنبال می‌شود. به عنوان مثال یافته‌های موج دوم پیمایش ارزش‌ها و نگرشهای ایرانیان نشان می‌دهد؛ در حالی که بیش از ۹۲ درصد پاسخگویان حامی دو گزینه «اصلاح وضع موجود» (۶۴/۸ درصد) و «تغییر اساسی وضع موجود» (۲۷/۳ درصد) هستند، حدود ۷۶/۴ از مشارکت خود در انتخابات ریاست جمهوری سال ۱۳۸۰ سخن گفته و حدود ۷۶ درصد نیز از تمایل به مشارکت در انتخابات مجلس آتی سخن گفته‌اند (دفتر طرح‌های ملی، ۱۳۸۲: ۱۷۹-۱۸۰ و ۲۰۲). این آمار نشان می‌دهد که همچنان اکثریت بالایی از شهروندان، اصلاح وضع موجود را از رهگذر مشارکت انتخاباتی ممکن می‌دانند. علی‌رغم نوسانهای موجود در این آمارها در طی سال‌های بعد و افت و خیزها در این حوزه، رقم مشارکت در آخرین انتخابات ریاست جمهوری (۱۳۹۶) نشان می‌دهد که روند و منطق فوق همچنان تداوم دارد. به موارد بالا باید دستاوردها و سوبه‌های مثبت دیگری نیز افزود: ایجاد زمینه برای تخلیه هیجانات و سرخوردگی‌های اجتماعی، بسترسازی برای تقویت تعلق سیاسی و ملی، ایجاد خاطره جمعی، تحقق روند جامعه‌پذیری سیاسی، ایجاد زمینه برای دگردیسی در خط‌مشی‌های کلان‌کسوری (نظیر تغییر در سیاست هسته‌ای)، بهبود تصویر کشور در چشم‌انداز بین‌المللی و مخدوش کردن تلاش‌ها برای ارائه تصویری یکدست و راکد از سیستم سیاسی و موارد دیگری از جمله این موارد است. اما سوبه‌های مثبت و کارکردهای ستایش شده انتخابات، نباید موجب بی‌توجهی به سوبه تاریک سیاست انتخاباتی و کارکردهای منفی و زیان‌بار آن شود.

نتیجه‌گیری

مشارکت سیاسی در ابعاد گوناگون آن، عامل مهمی برای ادامه حیات سیاسی جوامع و حکومت‌ها محسوب می‌شود. این مفهوم نماد حضور مردم در اعمال حکومت به حساب می‌آید و در کشورهای دموکراتیک، شاخص مهمی برای رضایت‌مندی مردم تلقی می‌شود. با توجه به اهمیت موضوع، در این مطالعه تلاش شده است مشارکت سیاسی از منظر پنج کارکرد اصلی مورد ارزیابی قرار گیرد که نتایج مرتبط با هر کارکرد به شرح ذیل می‌باشد:

— **تقویت نقش زنان و مشارکت آنها در صحنه‌های فرهنگی و اجتماعی** می‌تواند به تحقق توسعه پایدار و عدالت اجتماعی کمک کند. با افزایش مشارکت زنان در فرایندهای سیاسی و انتخابات، نقش و تأثیر آنها در تصمیم‌گیری‌های مربوط به فرهنگ و اجتماع قوی‌تر می‌شود. تقویت نقش زنان در صحنه‌های فرهنگی و اجتماعی می‌تواند به تعادل جنسیتی و تمثیل مناسب زنان در نهادهای فرهنگی و اجتماعی منجر شود. این می‌تواند به توسعه فرهنگ سازمانی و تغییر نگرش‌های جامعه در قبال زنان کمک کند و راه‌های برابری فرصت‌ها را برای زنان فراهم کند. مشارکت زنان در صحنه‌های فرهنگی و اجتماعی می‌تواند به توسعه قدرت و توانمندی زنان کمک کند. با فعال شدن زنان در این صحنه‌ها، زنان می‌توانند مهارت‌ها و استعداد‌های خود را به کار بگیرند و نقش مؤثری در تصمیم‌گیری‌های مربوط به فرهنگ و اجتماع داشته باشند. همچنین، تقویت نقش زنان و مشارکت آنها در صحنه‌های فرهنگی و اجتماعی می‌تواند به ارتقای حقوق زنان و تضمین عدالت جنسیتی کمک کند. با فعالیت زنان در این حوزه‌ها، مسائل و مشکلات زنان مطرح می‌شود و اقدامات لازم برای حفظ حقوق زنان و رفع تبعیض جنسیتی انجام می‌شود.

- **تقویت هویت فرهنگی** می‌تواند به حفظ و تقویت هویت ملی و فرهنگی کشور کمک کند. با مشارکت فعال شهروندان در فرایندهای سیاسی، ارزش‌ها، عادات، آداب و رسوم فرهنگی ملی کشور تقویت می‌شود و می‌تواند به توسعه ارتباطات اجتماعی و همبستگی در جامعه کمک کند. شرکت فعال شهروندان در فرایندهای سیاسی، افراد را به یکدیگر نزدیک‌تر می‌کند و با تبادل نظر و تجربیات، همبستگی اجتماعی و ارتباطات بین افراد قوی‌تر می‌شود. همچنین، تقویت هویت فرهنگی می‌تواند به توسعه فرهنگ سازمانی و تغییر نگرش‌های جامعه کمک کند. با شرکت فعال شهروندان در فرایندهای سیاسی، ارزش‌ها و مفاهیم فرهنگی در جامعه ترویج می‌یابد و نگرش‌های جامعه نسبت به مسائل فرهنگی تغییر می‌کند.
- **تقویت فعالیت احزاب و جریانهای سیاسی** می‌تواند به تقویت دموکراسی و نظام سیاسی کشور کمک کند. با فعالیت قوی احزاب و جریان‌های سیاسی، بستری برای رقابت سالم و سازنده در فرایندهای سیاسی فراهم می‌شود و نظام سیاسی بهبود می‌یابد. به طور کلی تقویت فعالیت احزاب و جریان‌های سیاسی به عنوان یکی از کارکردهای مشارکت سیاسی در جمهوری اسلامی ایران، نه تنها به توسعه رقابت سیاسی و نظام دموکراتیک کشور کمک می‌کند، بلکه به توسعه نقش مردم در تصمیم‌گیری‌های سیاسی، ارتباطات سیاسی و تعامل بین افراد و توسعه کیفیت سیاست‌گذاری نیز می‌انجامد.
- **بستر سازی فرهنگی برای مشارکت مردم در امور کشور** نه تنها به توسعه فرهنگ سیاسی مشارکتی و تقویت نظام دموکراتیک کشور کمک می‌کند، بلکه به توسعه آگاهی سیاسی مردم، توانمندی‌های مشارکتی و توانمندسازی مردم در زمینه مشارکت سیاسی نیز منجر می‌شود.
- **تقویت تقاضاهای اجتماعی و سیاسی** می‌تواند به توسعه جامعه مدنی و تعامل مؤثر میان مردم و دولت کمک کند. با افزایش تقاضاهای اجتماعی و سیاسی، نیازها و مطالبات مردم بهتر درک می‌شود و این امر می‌تواند به بهبود سیاست‌ها و تصمیمات دولتی منجر شود و به توسعه فرهنگ مشارکت و شفافیت کمک کند. با ترویج فرهنگ مشارکت، مردم می‌توانند نقش فعال و مؤثرتری در تصمیم‌گیری‌های سیاسی داشته باشند و با افزایش شفافیت، اعتماد عمومی به دولت و سیستم سیاسی افزایش می‌یابد. همچنین، تقویت تقاضاهای اجتماعی و سیاسی می‌تواند به توسعه حقوق اجتماعی و سیاسی مردم کمک کند. با افزایش تقاضاها و مطالبات مردم، دولت می‌تواند بهبود سیاست‌ها و برنامه‌های خود را در جهت تامین حقوق اجتماعی و سیاسی مردم انجام دهد و به ارتقای شرایط زندگی افراد کمک کند.

منابع

۱. اشترینان، کیومرث، و امیرزاده، محمدرضا. (۱۳۹۴). بررسی تأثیرات شبکه‌های اجتماعی مجازی بر مشارکت سیاسی (مطالعه موردی: شهر تهران). سیاست - مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، ۴۵(۴)، ۸۲۵-۸۴۱.
۲. اکبری، رضا. (۱۳۸۸). عوامل مؤثر در بهبود مشارکت سیاسی از دیدگاه روستاییان موردشناسی: شهرستان اردبیل. جغرافیا و آمایش شهری - منطقه‌ای، (۶۲).
۳. امام‌جمعه‌زاده، سیدجواد و یاری، عبدالرضا (۱۳۸۲)، رابطه فرهنگ سیاسی و توسعه‌نیافتگی سیاسی در ایران (۱۳۳۲ - ۱۳۵۷) بر مبنای نظریه آلموند. دانشکده علوم اداری و اقتصاد دانشگاه اصفهان.
۴. پیران، پرویز. (۱۳۷۶)، شهر شهروند مدار. اطلاعات سیاسی - اقتصادی، ۱۱۹(۱)، صص: ۴۶-۵۱.
۵. تقوی، محمدناصر. (۱۳۸۰)، تأثیر مشروعیت در مشارکت سیاسی. فصلنامه حکومت اسلامی، سال ششم، شماره دوم، ۱۹۵.
۶. حافظیان، نورمحمد. (۱۳۸۰)، چالش مشروعیت مشارکت سیاسی تهران: اندیشه‌سازان نور.
۷. حسینی‌خواه، علیرضا. (۱۳۸۸)، دولت و توسعه سیاسی. تهران: نشر آدینه

۸. خورشیدی آباد شاپوری، حسن، توسلی نائینی، منوچهر، احمدی، سید محمدصادق. (۱۴۰۲)، جایگاه مشارکت سیاسی در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران. جامعه‌شناسی سیاسی انقلاب اسلامی، ۳(۴)، ۲۳۳-۲۵۲.
۹. دایرة المعارف بین المللی علوم اجتماعی. ۱۳۸۰. تهران: مرکز.
۱۰. دفتر انتخابات وزارت کشور. (۱۳۸۶)، فهرست اسامی و مشخصات نمایندگان بیست و چهارمین دوره مجلس شورای ملی. تهران.
۱۱. راش، مایکل. (۱۳۷۷)، جامعه و سیاست. ترجمه منوچهر صبوری. انتشارات سمت.
۱۲. رضوی، باقر. (۱۳۹۱)، مشارکت سیاسی و بایسته‌های آن. تهران: ترنم.
۱۳. شیروودی، محمد. (۱۳۹۱)، دین و مشارکت سیاسی. تهران: نگاه نو.
۱۴. عباس‌زاده مرزبالی، مجید. (۱۳۹۹)، نقش مشارکت سیاسی در تقویت هویت ملی. فصلنامه سیاست پژوهی جهان اسلام، ۷(۳).
۱۵. غفاری هشبجین، زاهد، بیگی‌نیا، عبدالرضا، تصمیم قطعی، اکرم. (۱۳۸۹)، عوامل مؤثر بر مشارکت سیاسی دانشجویان علوم سیاسی و فنی دانشگاه تهران، مجله دانش سیاسی، ۶(۲)، ۲۰۷.
۱۶. کارگر، علی. (۱۳۸۹)، مبانی مشارکت سیاسی در جمهوری اسلامی ایران. تهران: گستره.
۱۷. گلابی، فاطمه و حاجیلو، فتانه. (۱۳۹۱)، تأثیر خانواده بر مشارکت سیاسی زنان. فصلنامه زن و جامعه، ۳(۱۱)، صص: ۳۱-۵۶.
۱۸. مجیدی، محمدرضا. (۱۳۸۹)، آشنایی با قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران. قم: دفتر نشر معارف.
۱۹. مجیدی، محمدرضا. (۱۳۹۳)، آشنایی با قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران. قم: دفتر نشر معارف.
۲۰. محمدی نژاد، حسن. (۱۳۸۰)، احزاب سیاسی. تهران: امیرکبیر.
۲۱. محمدی، قاسم. (۱۳۸۰)، پیامدهای مشارکت سیاسی. تهران: نواندیش.
۲۲. مسعودنیا، حسین و دیگران. (۱۳۹۳)، توسعه سیاسی. تهران: نشر زرگر.
۲۳. مصفا، نسرين. (۱۳۷۵)، مشارکت سیاسی زنان. وزارت امور خارجه.
۲۴. میرترابی، هدیه سادات، محمدشاهی، حجت الله، چینی‌چیان، نیلوفر. (۱۴۰۰)، واکاوی مناسبات موانع مشارکت سیاسی زنان و قوانین موضوعه در نظام جمهوری اسلامی ایران. زن و مطالعات خانواده، ۱۴(۵۴)، ۱۳۵-۱۵۸.
۲۵. نظری، مینا، علی حسینی، علی، امام‌جمعه زاده، سیدجواد، و پوررنجبر، مهدیه. (۱۳۹۳)، بررسی رابطه جامعه‌پذیری و مشارکت سیاسی زنان. پژوهشنامه زنان، ۵(۱)، ۱۶۱-۱۸۵.